

**Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті.
Тарих факультеті.
Тарих және дінтану кафедрасы**

**Тақырыбы:Сақтардың археологиясы.
Дайындаған: Байқұлова Айгерім**

Сақтар туралы жалпы мәлімет

Сақтар (сақалар) — б.з.б. 1-мыңжылдықта Орта Азия мен Қазақстан, Шығыс Түркістан аумағын мекен еткен ежелгі тайпа. Олар қуатты тайпалық одақтары массагеттер, исседондар, аландар, каспийлер, сарматтардан тұрған.

Бұл халық өзін өзі сака, сақ деп атаған, (аккадша: ashkuza; қыт. 塞 — Sai, көне қытайша: *sək).

Оларды көне гректер скифтер (гр. skythai) деп атаған. Ол туралы грек тарихшысы Геродот өзінің «Тарих» деген еңбегінде, 5 томында, жағрапияшы Страбон «Жағрапиясында» жазып қалдырған.

Сақтар мекендеген жерлер.

Бұларды грек тарихшысы Страбон «азиялық скифтер» деп жазды. Рим жазушысы үлкен Плиний де осылай деген. Оның жазуынша скифтерді парсылар «саға» («сақа», «сақ» аты осыдан шыққан) дейді.

Қоныстанған жерлері

Б. з. б. I мыңжылдықта Солтүстік Үндістанды, Ауғанстанды, Орта Азияны және Қазақстанның оңтүстігін қамтитын кең-байтақ аумақта жинақтап алғанда «сақ» деп аталатын көптеген тайпалар мекендеген. Геродот (б. з. б. V ғ.) және басқа антик тарихшылары оларды Азия скифтері деп атаған.

Ғылымда сақтардың бұл топтарының Орта Азия мен Қазақстан аумағында шоғырланғаны туралы көптеген болжамдар бар. Олардың біреуіне сәйкес Шаш (Ташкент ауданы), Солтүстік Қырғызстан аумағында және Қазақстанның оңтүстігінде тиграхауда-сақтар мекендегені, бұл сақ тайпаларының этникалық аумағы кеңірек болған, оған Оңтүстік Орал еңірі мен Таулы Алтайда енген. Ахемендік Иранның сына жазу ескерткіштерінде Сақтар үш топқа бөлінеді. Олар: хаумаварға Сақтар (хаому шарабын ішетіндер немесе амюрийліктер); тиграхауда Сақтар (шошак бөріктілер); тьяй-парадарая Сақтар (теңіздің арғы жағындағылар). Бұлар Орта Азияның оңтүстігін, Арал теңізінің төңірегін, Сырдария бойын, Жетісу алқабын мекендеген. Сақтар одақтарына яксарт, массагеттер, исседон, дайлар, астак, камак, аримаспы сияқты көптеген көне тайпалар біріккен. Бұлар Кавказ тауын «Қаз» тауы деп атаған. Сақ жерінде Яксарт (Сырдария), Оксус (Өкіссу – Әмудария) үлкен өзендер болған. Сырдарияны Бактиярлар (бактрлар) Яксарт, ал Сақтар Сілес (Сіле, Сілеті) деп атаған. Сақтардың б. з. б. мәдениетті ел болғаны туралы дерек мол. Археологтар Қазақстанның оңтүстік ауданы мен Қырғызстан, Тәжікстан және Алтай жерлерінен Сақтар тайпаларының қорғандары мен обаларын тапты. Парсы патшасы Дараявауштың Парсаға (гр. Persepolis) жақын Накширустамдағы тас жазуларында сақаларды үш топқа бөліп көрсеткен:

- Қара теңіздің солтүстігі, Сырдария мен Әмударияның төменгі ағысында

Теңіздің арғы жағындағы сақтар

- Сырдарияның орта ағысы, Тянь – Шаньда, Жетісуда

Шошақ бөрік киетін сақтар

Хаома сусынын дайындайтын сақтар

Дайлар, аргипшейлер, исседондар

- Мургаб аңғары

- Орал тауының оңтүстік өңірлерінде

→ **Сақтар**

Шаруашылығы

- Көшпелі мал шаруашылығы Жылқы өсірді
- Жартылай мал шаруашылығы Балық аулады
- Отырықшы мал шаруашылығы Балық аулады

Мәдениеті

- Б.з.б.VII ғ. Скифтік – сібірлік «андық стиль»
- Зергерлік өнер
- Ағаш бұйымдары
- Металл өңдеу

Діні

- Анимизм Негізгі ата-баба әруағына сыйыну
- Тотемизм Мәйітті сақтау бальзамдау, мумиялау
- Магия Мәйәттерге қызыл бояу, жағу ал қабір басына от жағу

Тілі

Шығыс ирандық

Алтын адам

* Алтын адамға тереңірек үңілсек...
“Мәдени мұра” бағдарламасы шеңберінде Есік қорық-мұражайын ашуға байланысты былтыр күзде Президент Әкімшілігі Басшысының орынбасары, “Мәдени мұра” бағдарламасын іске асыру жөніндегі Қоғамдық кеңес төрағасы Мәулен Әшімбаевтың арнайы келіп, Алтын адам табылған өңірде отырыс өткізіп, жер жағдайын өз көзімен көріп қайтқанын біліп, шынымды айтсам, аса қатты қуандым. Бұл мәселе, меніңше, әлдеқашан көтерілуі керек еді.

Бесшатыр қорымы

Бесшатыр қорымы Іле өзенінің оң жақ жағалауындағы Желшалғыр тауының етегінде орналасқан. Қорым үлкен, орташа және шағын 31 обадан тұрады. Бесшатыр обалары солтүстіктен оңтүстікке қарай 2 км, ал шығыстан батысқа қарай 1 км аймақты алып жатыр. Үлкен Бесшатыр обасын ғалымдар «патша» қорғандары деп атайды. Бесшатырда үш үлкен оба бар. Олар Бірінші, Үшінші және Алтыншы Бесшатыр обалары. Бесшатыр сағанасы бірнеше бөліктен тұрады: дәліз(дромос), қабір алдына кірер ауыз және жерлеу бөлмесі. Бесшатыр обасынан семсер – акинактар, қола ұшты жебелер, темір пышақтар, шаш түйрегіштер, ақық моншақтар табылған. Осы заттарға талдау жасап, Бесшатырды б.з.б. 5-4 ғасырға жатады деп айтуға болады.

Шірік – Рабат қаласы

Археологтар Қызыл-ордадан 300 шақырым жерде Шірік – Рабат қаласына қазба жұмыстарын жүргізді. Ол қыратта орналасқан. Қаланың орталығында күзет мұнаралары бар қамал (цитадель) салынған. Археологтар цитадель орталығынан жебенің қола ұштарын, алтын қапсырмалар, саздан жасалған бұйымдар тапты. Бұл табылған заттар б.з.б. 4 – 2 ғасырларға жатады.

Шірік – Рабат қаласының орнынан табылған сақ жауынгерінің темір қару – жарағы мен сауып – сайманы болды. Ал мұндай қарулар Еуропада тек орта ғасырларда ғана пайда болған.

“Алтын адам”

Алматының күн-шығыс жағында 50 шақырымдай жерде, Іле Алатауының баурайындағы жазықта 40 – тан астам оба бар. Солардың көрнектісі “Есік обасы”.

Қабір қарағайдан қиып, киюластырып салынған төртбұрышты кішкене үй сияқты. Еденіне бір – бірмен киюластырылған 10 тастай төселген. Зерттеуші ғалымдардың пікірінше, еденге әр жеріне уақ алтын түймешелер, қаптырмалармен апталған мөйіт жатқызылған. Жерленген адамға салтанатты киім кигізілген. Мөйіт қаруымен жерленген. Оң жағына, бел тұсына ағаш қымы бар семсер қойған. Беліндегі белікке ағаш қынды қанжар – ақинақ ілінген. Беллік ақ, жауар бейнелері салынған алтын қаптырмалармен әшекейленген. Мөйіттің сол жағында алтын ұшты жебе, одан жоғарырақ сабы жалпақ алтын таспамен бұнақтала оралған қамшы, шағын жібек қоржын жатыр. Қабір ішінен басқа да көп алтын түймешелер, алтынмен апталған қола тегенелер табылды. Олардың ұзын саны 4000 – нан астам. Ерекше заттардың бірі 26 тамбалам тұратын жазуы бар күміс табақша.

Антропологтардың анықтауынша, Есік обасында жерленген адам 17-18 жастағы жауынгер. Есік қорғанынан табылған алтын бұйымдардың молдығына қарап, бұл мөйіт “Алтын киімді адам” аталды.

Ғалымдар хайуанаттық нақыштың даму барысын үш кезеңге бөледі.

Ерте кезеңге (б.з.б. 8 — 7 ғ-лар) тән маңызды белгілерге жануарлардың қозғалыссыз немесе басын бұрып тұрған (түрегеп тұрған немесе жатқан) сәтте берілуі жатады.

Екінші кезеңде (б.з.б. 6 — 4 ғ-лар) хайуанаттық нақыш стилистик қайта қалыптасуды бастан кешіреді. Статик., яғни қозғалыссыз, көбіне жалғыз тұрған бейнелердің орнына динамикаға толы бейнелер, олардың күрделі топтамалары келеді. Жануарлардың өзара айқасы немесе жыртқыштардың шабуылы, әсіресе денесі бұралып берілген бейнелер осы кезеңге тән.

Үшінші кезеңде (б.з.б. 3 — 2 ғ-лар) өнердің дамуында саябырлау мен құлдырау байқалады. Хайуанаттық нақыш бірте-бірте ою-өрнекке айналған. Оның орнына атақты ғұн дәуірінің ескерткіштері келген.

*Мойынга тагатын
эшекей (пектораль),
б.з.д. VI–V ғғ.;*

*Бұғылар, жапсырма,
б.з.д. V ғғ.;*

◀ *Сақ жауынгерлері.*

Сақтардың Берел, Есік қорғандарынан табылған мәдени мұралары

